

Rokasgrāmata bērnu tiesību aizsardzības jautājumos

Vadlīnijas pašvaldībām bērnu tiesību aizsardzībā

Rīga
2019.

Satura rādītājs:

- 1. Pašvaldību kompetence bērnu tiesību aizsardzībā _____ 4**

- 2. Pašvaldību kompetences norobežošana
bērnu tiesību aizsardzības nodrošināšanā _____ 8**

- 3. Sociālo pakalpojumu nozīme
bērna pilnvērtīgai attīstībai
nepieciešamo apstākļu nodrošināšanā ģimenē _____ 10**

- 4. Starpinstitucionālās sadarbības nozīme
bērnu tiesību aizsardzībā _____ 13**

- 5. Labās prakses piemēri sociālo pakalpojumu
nodrošināšanā ģimenēm ar bērniem _____ 19**

Vadlīnijas pašvaldībām bērnu tiesību aizsardzības jomā izstrādātas, lai veicinātu vienotas izpratnes veidošanas pašvaldībās par būtiskākajiem bērnu tiesību jautājumiem, it īpaši par tiem, kuru risināšana atbilstoši normatīvajiem aktiem nodota pašvaldību kompetencē. Vadlīnijās sniegti ieteikumi par to, kā pašvaldībā veicama situācijas izpēte un analīze, lai izstrādātu un realizētu efektīvu bērnu tiesību aizsardzības programmu. Ņemot vērā, ka saskaņā ar [ANO Bērnu tiesību konvencijā](#) noteikto ģimenei, kas ir sabiedrības pamatsūniņa un visu tās locekļu, it īpaši bērnu, izaugsmes un labklājības dabiskā vide, ir jāsaņem nepieciešamā aizsardzība un atbalsts, lai tā varētu pilnīgi uzņemties sabiedrības uzticētos pienākumu, īpaša uzmanība vadlīnijās pievērsta gan normatīvo aktu analīzei un tiesu prakses izpētei, gan labās prakses apkopošanai, apzinot pašvaldību un nevalstiskā sektora piedāvātos pakalpojumus ģimenēm ar bērniem, kas nonākušas krīzes situācijā vai kurās pastāv risks bērnam nonākt ārpusģimenes aprūpē.

Vadlīnijās aplūkoti būtiskākie bērnu tiesību aizsardzības darba koordinācijas aspekti pašvaldības līmenī - sadarbības grupas izveide, Nepilngadīgo personu atbalsta informatīvās sistēmas izmantošana u.c.

Vadlīniju mērķauditorija ir pašvaldību deputāti un administrācijas vadītāji, kā arī pašvaldības iestāžu vadītāji un darbinieki.

Vadlīnijas pašvaldībām bērnu tiesību aizsardzībā sagatavoja Laila Rieksta – Riekstiņa
Rokasgrāmatas pasūtītājs – Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija
Izpildītājs – Latvijas Pašvaldību mācību centrs

1. Pašvaldību kompetence bērnu tiesību aizsardzībā

Saskaņā ar likuma „Par pašvaldībām” 15.panta pirmās daļas 8.punktu, pašvaldību autonomā funkcija ir gādāt par aizbildnību, adopciju un bērnu personisko un mantisko tiesību un interešu aizsardzību. Bērnu tiesību aizsardzības likumā definēti jau konkrēti pašvaldību pienākumi bērnu tiesību aizsardzības jomā. Bērnu tiesību aizsardzības likuma 66. panta otrās daļas 1.un 2. punktā noteikts, ka pašvaldība sniedz palīdzību un atbalstu ģimenēm, kurās ir bērni, garantējot ikvienam pašvaldības teritorijā dzīvojošam bērnam pajumti, siltumu, apģērbu un vecumam un veselības stāvoklim atbilstošu uzturu, kā arī nodrošina ārpusģimenes aprūpi tiem bērniem, kuriem uz laiku vai patstāvīgi nav savas ģimenes vai kurus viņu pašu interesēs nedrīkst atstāt šajā ģimenē. Tāpat pašvaldības atbildībā ir nodrošināt bērna tiesības iegūt vispārējo vidējo izglītību un sniegt bērniem palīdzību arodapmācībā, organizēt mātes un bērna primāro veselības aprūpi, kā arī organizēt vecāku izglītošanu un saturīgu bērnu brīvā laika pavadīšanu, kā arī veikt citas darbības bērna tiesību nodrošināšanai¹. Lai īstenotu pašvaldību kompetenci, pašvaldībām ir tiesības veidot institūcijas un iestādes, ar kuru starpniecību nodrošināt likumos noteikto funkciju izpildi, ievērojot pašvaldības administratīvās teritorijas iedzīvotāju, t.sk., bērnu intereses un tiesības.

Atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likumā noteiktajam pienākumam analizēt stāvokli bērnu tiesību ievērošanas jomā un izstrādāt un īstenot bērnu tiesību aizsardzības programmu², katrai pašvaldībai periodiski jāveic situācijas izvērtējums bērnu tiesību aizsardzības jomā pašvaldības teritorijā. Normatīvie akti nenosaka termiņus izvērtējuma veikšanai, taču, lai regulāri sekotu situācijas izmaiņām, svarīgi, lai informācija par būtiskākajiem bērnu tiesību aizsardzības rādītājiem tiktu apkopota un vērtēta katru gadu.

¹ [Bērnu tiesību aizsardzības likums](#), 66.panta otrā daļa

² [Bērnu tiesību aizsardzības likums](#), 66.panta pirmā daļa

Par būtiskiem rādītājiem uzskatāmi:

Bērnu tiesību uz izglītību nodrošinājums, t.sk. informācija par :

- obligātās izglītības vecuma bērniem, kuru dzīvesvieta deklarēta pašvaldības teritorijā un kuri nav reģistrēti nevienā izglītības iestādē,
- skolēniem, kuri neattaisnoti kavējuši skolu vairāk, kā 20 stundas semestrī,
- konstatētajiem vardarbības gadījumiem izglītības iestādēs.

Bērna tiesību uz pilnvērtīgiem dzīves apstākļiem nodrošinājums, t.sk. informācija par:

- ģimenēm, kurās netiek nodrošināti bērna attīstībai labvēlīgi apstākļi,
- sociālajiem pakalpojumiem ģimenēm ar bērniem,
- sociālo palīdzību ģimenēm ar bērniem.

Bērna tiesību uz labvēlīgu sociālo vidi nodrošinājums, t.sk. informācija par:

- bērniem, kuri izdarījuši likumpārkāpumus,
- bērniem, kuriem izstrādātas uzvedības sociālās korekcijas programmas,
- pasākumiem, lai aizsargātu bērnus no smēķēšanas, alkohola, narkotisko un citu apreibinošu vielu lietošanas,
- saturīgām brīvā laika pavadīšanas iespējām,
- izglītojošiem pasākumiem vecākiem.

Bērnu ar īpašām vajadzībām tiesību nodrošinājums, t.sk. informācija par:

- vides pieejamību bērniem ar kustību traucējumiem izglītības iestādēs u.c. pašvaldības iestādēs, kuras apmeklē bērni,
- speciālās izglītības programmu realizēšanu izglītības iestādēs,
- sociālajiem pakalpojumiem ģimenēm, kuras audzina bērnus ar īpašām vajadzībām.

Bāreņu un bez vecāku gādības palikušu bērnu tiesību augt ģimeniskā vidē nodrošinājums, t.sk. informācija par:

- vecākiem, kuriem pārtrauktas, vai atņemtas aizgādības tiesības,
- vecākiem, kuriem atjaunotas aizgādības tiesības,
- bērniem, kuriem nodrošināta ārpusģimenes aprūpe audžuģimenē, aizbildnībā, institūcijā,
- audžuģimeņu, t.sk. specializēto audžuģimeņu skaits pašvaldībā.

Bērnu līdzdalības lēmumu pieņemšanā nodrošinājums, t.sk. informācija par:

- skolēnu līdzpārvaldēm izglītības iestādēs,
- bērnu iesaistīšanu pašvaldības domes lēmumu pieņemšanas procesā,
- citiem pasākumiem, kas veicina bērnu līdzdalību lēmumu pieņemšanā.

Situācijas izvērtējumā iegūtā informācija un secinājumi izmantojami bērnu tiesību aizsardzības programmas izstrādē. Programma savukārt būtu veidojama kā vidējā termiņa plānošanas dokuments.

Programmas izstrādē nepieciešams balstīties uz statistikas datu analīzi, iedzīvotāju - ģimeņu ar bērniem, dažādu vecuma grupu bērnu aptauju rezultātiem, speciālistu - sociālā dienesta, bāriņtiesas, izglītības iestāžu, veselības aprūpes institūciju, valsts un pašvaldības policijas u.c. institūciju pārstāvju viedokļu apkopojuma analīzi.

Programmas izstrādes procesā būtiski identificēt galvenās problēmas bērnu tiesību nodrošināšanā un izstrādāt rīcības plānu to novēršanai vai mazināšanai. Lai programma būtu efektīva, svarīgi tās izstrādes procesā iesaistīt plašu sabiedrību, it īpaši ģimenes ar bērniem un pašus bērnus, NVO. Iesaistīšanai izmantojamas dažādas metodes - anketēšana, aptauja, diskusijas u.c.

Programmas struktūru ieteicams veidot no 3 daļām - stratēģiskās daļas, rīcības plāna un uzraudzības kārtības.

Stratēģiskajā daļā būtu iekļaujama informācija par:

- programmas izstrādes normatīvo pamatojumu,
- izstrādes procesā iesaistītajām iedzīvotāju grupām un institūcijām,
- programmas mērķa grupām,
- situācijas raksturojumu (demogrāfisko struktūru, pieejamajiem pakalpojumiem atbilstoši iepriekš minētajiem rādītājiem, akcentējot pakalpojumu pieejamību un atbilstību ģimeņu ar bērniem vajadzībām),
- bērnu tiesību aizsardzības nodrošināšanas institucionālo modeli,
- galvenajām problēmām bērnu tiesību aizsardzības jomā, to risinājumu,
- pašvaldības prioritātēm bērnu tiesību nodrošināšanā.

Rīcības plānā iekļaujama informācija par plānotajām aktivitātēm, paredzot katrai nepieciešamo finansējumu, izpildes termiņu, par izpildi atbildīgo institūciju un rezultātīvos rādītājus, kas jāsasniedz.

Rīcības plāna projekta izstrādes gaitā būtiski aprēķināt katrai aktivitātei nepieciešamo finansējumu un izvērtēt, vai iespējams aktivitāti īstenot par izpildi atbildīgās institūcijas esošā budžeta ietvaros vai nepieciešams papildus finansējums. Papildus finansējuma nepieciešamības gadījumā pēc programmas apstiprināšanas pašvaldībai jānodrošina programmas rīcības plāna aktivitāšu realizēšanai nepieciešamā finansējuma iekļaušana kopējā pašvaldības budžeta plānošanas procesā.

Uzraudzības kārtībā nosakāma institūcija vai konkrēta struktūrvienība vai amatpersona, kura ir atbildīga par programmas izpildes uzraudzību. Programmas izpildes uzraudzībai var veidot arī uzraudzības padomi, kuras sastāvā iespējams iekļaut dažādu institūciju un NVO pārstāvjus, būtiski uzraudzības padomes darbā iesaistīt arī bērnus. Šinī sadaļā jāparedz arī informācijas apmaiņas kārtība - cik bieži un kā programmas izpildē iesaistītās institūcijas ziņo par plānoto aktivitāšu un rezultātīvo rādītāju izpildi. Tāpat būtiski plānot atskaitīšanos pašvaldības domei par programmas izpildi, tajā nepieciešamajiem grozījumiem. Šāda ziņojuma sagatavošana domei būtu jāveic ne retāk kā reizi gadā.

2. Pašvaldību kompetences norobežošana bērnu tiesību aizsardzības nodrošināšanā

Atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likumā noteiktajam, par bērna tiesību aizsardzību ir atbildīga bērna dzīvesvietas pašvaldība³. Bērnu tiesību aizsardzības likuma izpratnē par bērna dzīvesvietu uzskatāma viņa vecāku deklarētā dzīvesvieta⁴. Šāda pieeja saistīta ar principu, ka vecāki ir primāri atbildīgi par bērna tiesību aizsardzību, savukārt pašvaldības pienākums ir nepieciešamības gadījumos sniegt atbalstu un palīdzību vecākiem, Ja bērna vecāku deklarētās dzīvesvietas atrodas dažādās administratīvajās teritorijās, par bērna dzīvesvietu uzskatāma tā vecāka deklarētā dzīvesvieta, pie kura viņš dzīvo⁵. Arī tajos gadījumos, kad vecāki vai citi likumiskie pārstāvji bērna dzīvesvietu deklarējuši citas pašvaldības administratīvajā teritorijā, atbildība par šī bērna tiesību aizsardzību piekrīt vecāku deklarētās dzīvesvietas pašvaldībai. Ja bērna vecākiem nav deklarētas dzīvesvietas, par bērna dzīvesvietu uzskatāma viņa vecāku faktiskā dzīvesvieta⁶.

Laikā, kad bērns atrodas ārpusģimenes aprūpē, viņa dzīvesvieta saglabājas tās pašvaldības administratīvajā teritorijā, kura pieņēmusi lēmumu par ārpusģimenes aprūpi⁷.

Gadījumos, kad bērns nokļuvis dzīvībai vai veselībai bīstamos apstākļos, viņam nekavējoties sniedzama palīdzība. Šādos gadījumos pienākums sniegt palīdzību bērnam ir tās pašvaldības iestādēm, kuras administratīvajā teritorijā faktiski atrodas bērns⁸. Ja bērnam, kurš nokļuvis dzīvībai vai veselībai bīstamos apstākļos, palīdzību sniedz iestādes citas pašvaldības administratīvajā teritorijā, tās var pieprasīt bērna dzīvesvietas pašvaldībai apmaksāt bērnam sniegtos

³ [Bērnu tiesību aizsardzības likums](#), 67.panta pirmā daļa

⁴ [Bērnu tiesību aizsardzības likums](#), 67.panta otrā daļa

⁵ [Bērnu tiesību aizsardzības likums](#), 67.panta otrā daļa

⁶ [Bērnu tiesību aizsardzības likums](#), 67.panta trešā daļa

⁷ [Bērnu tiesību aizsardzības likums](#), 67.panta ceturtnā daļa

⁸ [Bērnu tiesību aizsardzības likums](#), 67.panta piektā daļa

pakalpojumus atbilstoši Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā noteiktajam.

Bērnu tiesību aizsardzības likums sniedz skaidrojumu, kādi apstākļi uzskatāmi par dzīvībai vai veselībai bīstamiem – t.i., drošas pajumtes, siltuma, apģērba un bērna vecumam un veselības stāvoklim atbilstoša uztura trūkums, kā arī vardarbība pret bērnu⁹.

⁹ [Bērnu tiesību aizsardzības likums](#), 67.panta piektā daļa

3. Sociālo pakalpojumu nozīme bērna pilnvērtīgai attīstībai nepieciešamo apstākļu nodrošināšanā ģimenē

ANO Bērnu tiesību konvencijas 6. pantā dalībvalstīm uzlikts pienākums nodrošināt bērna izdzīvošanu un attīstību maksimālā iespējamā apjomā. ANO Bērnu tiesību komiteja ir uzsvērusi, ka tā saskata bērna attīstību kā holistisku koncepciju, uzsverot, cik svarīgi izveidot vidi, kas atbalsta bērna izdzīvošanas nodrošināšanu maksimālā apmērā, ieskaitot fizisko, intelektuālo, garīgo, morālo, fizioloģisko, psiholoģisko un sociālo attīstību, tādā veidā, kas ir savienojams ar cilvēka cieņu, un sagatavotu bērnu patstāvīgai dzīvei brīvā sabiedrībā¹⁰.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 26. panta pirmā daļa paredz katram bērnam neatņemamas tiesības uzaugt ģimenē, kas ir dabiska bērna attīstības un augšanas vide. Savukārt pašvaldībai uzlikts par pienākumu sniegt ģimenei visplašāko iespējamo atbalstu un palīdzību bērna interesēm atbilstošu apstākļu nodrošināšanai.

Atbilstoši Bāriņtiesu likumā noteiktajam, viens no bāriņtiesas pienākumiem ir informēt pašvaldības sociālo dienestu par ģimenēm, kurās netiek pietiekami nodrošināta bērna attīstība un audzināšana un kurām nepieciešama palīdzība¹¹. Tāpat Bāriņtiesu likums nosaka bāriņtiesai pienākumu, ierosinot lietu par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākam, pēc risku novērtēšanas informēt vecāku par sekām un uzdot viņam sadarbībā ar sociālo dienestu noteiktā termiņā novērst bērna attīstībai nelabvēlīgos apstākļus¹². Tikai tad, ja vecāks šajā termiņā kavējas novērst bērna attīstībai nelabvēlīgos apstākļus un bērna palikšana ģimenē var radīt draudus bērna dzīvībai un veselībai, bāriņtiesa lemj par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākam un bērna šķiršanu no ģimenes.

¹⁰ Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child, UNICEF, pieejams: https://www.unicef.org/publications/index_43110.html

¹¹ Bāriņtiesu likums, 17. panta 5.p.

¹² Bāriņtiesu likums, 22. panta pirmā¹ daļa.

Saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma normām pašvaldības sociālā dienesta uzdevumi ir veikt sociālo darbu ar personām, ģimenēm un personu grupām, kā arī sniegt sociālos pakalpojumus vai organizēt to sniegšanu ģimenēm ar bērniem, kurās ir bērna attīstībai nelabvēlīgi apstākļi¹³.

No minētā secināms, ka profesionāls sociālais darbs un citi sociālie pakalpojumi ģimenēm, kurās netiek nodrošināti bērna attīstībai labvēlīgi apstākļi, nodrošina bērnam iespēju augt ģimenē arī tad, ja vecākiem saviem spēkiem nav iespējams atrisināt ģimenes problēmas un nodrošināt visu bērna attīstībai nepieciešamo vai nu nepietiekamu sociālo prasmju, vai veselības stāvokļa, atkarības, līdzatkarības, nepietiekamu ienākumu, vai citu iemeslu dēļ. Ieguldījumi sociālo pakalpojumu attīstībā atmaksājas, jo nav nepieciešams bērnus šķirt no ģimenes un nodrošināt ārpusģimenes aprūpi.

Iepazīstoties ar Latvijas Republikas Augstākās tiesas judikatūru lietās par aizgādības tiesību atņemšanu vecākiem, secināms, ka tiesa uzskata, ka aizgādības tiesību atņemšana kā bērna vislabākajām interesēm atbilstošs līdzeklis ir piemērojams patiešām izņēmuma gadījumā – kad vecāku vainas dēļ visas valsts vai pašvaldību institūciju pūles atbalstīt ģimeni atbilstoši normatīvos noteiktajām iespējām nav devušas pozitīvu rezultātu. Turklāt atbalstam, radikāli nemainoties tā sniegšanas iemesliem (vecāku veselības stāvoklis, bērnu skaits, ģimenes ienākumi), jābūt pastāvīgam. Palīdzības sniegšana ģimenei attiecīgos gadījumos ir valsts vai pašvaldības iestāžu pienākums neatkarīgi no vecāka zināšanām par normatīvo regulējumu sociālajā jomā un viņa spējām savu tiesību aizstāvībai patstāvīgi iniciēt likumos paredzētās procedūras.

Piemēram, civillietā N. bāriņtiesas prasībā par bērnu aizgādības tiesību atņemšanu bērnu mātei, 2. grupas invalīdei ar vidēju smagu garīgās attīstības atpalcību, Augstākā tiesa norāda, ka “atbildētāja ir 2. grupas invalīde no bērnības, turklāt invaliditāte viņai piešķirta uz mūžu sakarā ar vidēji smagu garīgu atpalcību. Šis apstāklis jau pats par sevi ir īpašs un norāda uz objektīva un pastāvīga šķēršļa esamību spējai pilnvērtīgi pildīt vecāka pienākumus

¹³ [Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums](#), 11.panta 2.p.

salīdzinājumā ar veselu personu. Atbilstoši ANO Konvencijai par personu ar invaliditāti tiesībām, kurai Latvija pievienojusies 2010. gada 1. martā, 23. panta ceturtajai daļai „valstij jānodrošina, ka bērns netiek nošķirts no vecākiem pret viņu gribu, izņemot tad, ja kompetentas iestādes [...] nosaka, ka tas nepieciešams bērna vislabākajām interesēm. Nekādā gadījumā bērnu nedrīkst nošķirt no vecākiem vai nu paša bērna, vai viena vai abu vecāku invaliditātes dēļ”. Tāpat tiesa būtisku nozīmi piešķirusi faktam, ka pašvaldība tās atbildīgo institūciju personā nav mēģinājusi risināt atbildētājas ģimenes mājokļa jautājumu, neskatoties uz to, ka, vairākkārt apsekojot atbildētājas dzīvesvietu, sociālais dienests atzinis, ka divu istabu dzīvoklī objektīvi nepietiek vietas, lai tajā varētu uzturēties un pastāvīgi dzīvot visa daudz bērnu ģimene vienlaicīgi. Tiesa secina, ka minētajā lietā atbildētājas ģimenes atbalstam nav ticis izstrādāts individuāls, apzinātās būtiskākās problēmas aptverošs rehabilitācijas plāns. Tādējādi sniegtais atbalsts atbildētājai ir bijis fragmentārs, nepietiekošs un arī neatbilstošs normatīvajam regulējumam. Tieši šis apstāklis, un nevis atbildētājas ļaunprātīga rīcība vai apzināta nolaidība, tiesas ieskatā, ir pamatā situācijai, ka ģimenes sadzīves apstākļi ir bērnu augšanai un attīstībai neatbilstoši.

4. Starpinstitucionālās sadarbības nozīme bērnu tiesību aizsardzībā

Atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likumā noteiktajam, bērna tiesību aizsardzība īstenojama, sadarbojoties ar ģimeni, valsts un pašvaldību institūcijām, sabiedriskajām organizācijām un citām fiziskajām un juridiskajām personām¹⁴. Visbiežāk ar bērna tiesību aizsardzību saistīto jautājumu risināšanā sadarbojas izglītības iestāde, sociālais dienests, bāriņtiesa, valsts un pašvaldības policija.

Risinot individuālus gadījumus, izglītības iestādes aktīva iesaistīšanās nodrošina savlaicīgu bērna tiesību pārkāpumu identificēšanu, jo pedagogi un izglītības iestādes atbalsta personāls visbiežāk ir tie, kuri pirmie pamana pazīmes, kas liecina par vardarbību pret bērnu, tajā skaitā ne tikai par fizisku, emocionālu vai seksuālu vardarbību, bet arī atstāšanu novārtā.

Ja izglītības iestāde savlaicīgi nodod šo informāciju sociālajam dienestam, tas izvērtē riskus un piešķir ģimenei atbilstošus pakalpojumus. Agrīnas un profesionālas iejaukšanās (intervences) gadījumā bieži iespējams ģimenes situāciju uzlabot salīdzinoši īsā laikā un ar nelielu resursu piesaisti. Tajā pašā laikā novēlota informācijas saņemšana un līdz ar to novēlota intervence saistīta ar nepieciešamību piesaistīt ievērojamus resursus, prasa daudz vairāk laika un ne reti beidzas ar negatīvu rezultātu - proti, bērna šķiršanu no ģimenes.

Tajos gadījumos, kad vecāki vai citas personas izturējušies pret bērnu vardarbīgi vai nav pildījuši aprūpes vai uzraudzības pienākumus, policija izvērtē, vai ir pamats uzsākt kriminālprocesu vai administratīvā pārkāpuma lietu, kas tālāk var būt par pamatu vainīgo personu saukšanai pie likumā paredzētās atbildības. Tāpat policija iesaistās nepilngadīgo likumpārkāpumu prevencē.

Šādas sadarbības ietvaros bāriņtiesas iesaistīšanās nepieciešama tad, ja ir pamats uzsākt lietu par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem vai ja ir lietderīgi veikt preventīvas pārrunas ar vecākiem, izskaidrojot viņu tiesības, pienākumus un

¹⁴ [Bērnu tiesību aizsardzības likums](#), 6.panta trešā daļa

atbildību, kā arī nepieciešamību sadarboties ar sociālo dienestu, lai novērstu bērnu tiesību pārkāpumus ģimenē.

Detalizēti ieteikumi, kā iestādēm sadarboties, risinot gadījumus, kas saistīti ar bērnu tiesību pārkāpumiem, atrodami Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas izstrādātajos metodiskajos ieteikumos “Izglītības iestādes, sociālā dienesta, bāriņtiesas un citu iestāžu kompetence starpinstitucionālajā sadarbībā, veicot preventīvo darbu un risinot vardarbības gadījumus pret bērnu”, kas pieejami šeit:

http://www.bti.gov.lv/lat/metodiska_palidziba/metodiskie_ieteikumi_darba_ar_berniem/?doc=1384&p_age= .

Lai sekmētu valsts un pašvaldību institūciju sadarbību bērnu tiesību aizsardzībā, valstī ir izveidota Nepilngadīgo personu atbalsta informatīvā sistēma¹⁵, (turpmāk - NPAIS).

Izmantojot tiešsaistes datu pārraides režīmu, ziņas par bērnu sistēmā sniedz:

- ārstniecības personas;
- Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs;
- Ieslodzījuma vietu pārvalde;
- Izglītības un zinātnes ministrija;
- sociālās korekcijas izglītības iestāde;
- Sociālās integrācijas valsts aģentūra;
- pašvaldības iestādes:
 - ✓ bāriņtiesa;
 - ✓ pašvaldības policija;
 - ✓ sociālais dienests;
 - ✓ bērnu aprūpes iestādes;
- Valsts policija;
- Valsts probācijas dienests;

¹⁵ ¹⁵ [Bērnu tiesību aizsardzības likums](#), 67².pants

- Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija;
- Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra;
- Nacionālais veselības dienests;
- Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija;
- Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde.

NPAIS tiek apkopota būtiska informācija par bērnu, tā ietver ziņas:

- par bērna izglītošanu;
- par bērna ģimenes ārstu vai pediatru;
- par bērna invaliditāti;
- par bērna paša gūtiem ienākumiem;
- par bērna interesēm un ieradumiem;
- par bērnam sniegtiem sociālajiem pakalpojumiem un palīdzību;
- par bērna atrašanos profilaktiskajā uzskaitē;
- par vardarbību, kas tika vērsta pret bērnu;
- par bērna saskari ar tiesību aizsardzības iestādēm saistībā ar palīdzības sniegšanu vai aizturēšanu;
- par administratīvā pārkāpuma lietvedību saistībā ar bērna izdarīto pārkāpumu;
- par bērna iesaisti kriminālprocesā, tiesas procesā, sodu un piespiedu līdzekļiem;
- par pilngadīgu personu, kas iesaistījusi bērnu darbībā, par kuru izdarīšanu paredzēta kriminālatbildība;
- par bērnam piespriedē brīvības atņemšanas soda vai aresta izpildes gaitu;
- par bērnu - probācijas klientu;
- par papildsoda – policijas kontrole – izpildes gaitu;
- par personu, kas sniegusi informāciju saistībā ar bērnu;
- par bērna likumiskajiem pārstāvjiem;
- par bērna dzīvesvietas apmeklējumu;
- par personām, kuras uzturas bērna faktiskajā dzīvesvietā;

- par bērnu, kas cietis noziedzīgā nodarījuma rezultātā:
- par ārpusģimenes aprūpē esoša bērna psihosociālo attīstību un saskarsmi ar tuviniekiem, kā arī
- bāriņtiesu informācija par aizgādības tiesību pārtraukšanas un atņemšanas un aizgādības tiesību atjaunošanas lietām, audžuģimeņu lietām, adopcijas lietām, aizbildnības lietām, kā arī par bāriņtiesu reģistrācijas žurnāliem.

[Ministru kabineta 2014. gada 25. marta noteikumi Nr.157 “Nepilngadīgo personu atbalsta informatīvās sistēmas noteikumi”](#) nosaka katrai institūcijai ievadāmās informācijas apjomu un informācijas ievadīšanas periodiskumu, kā arī nosacījumus informācijas pieejamībai.

Latvijas republikas tiesībsarga 2018. gada ziņojumā secināts, ka NPAIS izveidota kā unikāla darba vide informācijas iegūšanai un apmaiņai starp bērnu tiesību aizsardzības subjektiem, sekmējot to sadarbību, iespējami ātri iegūstot aktuālo informāciju, lai bērniem nodrošinātu nepieciešamo atbalstu un palīdzību. Tiesībsargs norāda, ka valstī nav izveidots cits mehānisms vispusīgas informācijas iegūšanai vienuviet, lai valsts un pašvaldību iestādes iegūtu informāciju iespējami ātri reaģēšanai bērnu tiesību un interešu nodrošināšanai. Ziņojumā norādīts uz vairākiem būtiskiem trūkumiem, tajā skaitā minēts, ka NPAIS manuāli ievadītā informācija mēdz būt nepilnīga un nekvalitatīva, jo darbiniekiem nav vienotas izpratnes par informācijas, kas jāievada sistēmā, apjomu un svarīgumu¹⁶.

Lai varētu ātri un efektīvi sadarboties, svarīgi, lai pašvaldība ne tikai nodrošinātu visām pašvaldības iestādēm, kurām pienākums sniegt ziņas NPAIS, tam atbilstošus resursus, bet arī raudzītos, lai iestādes pilda normatīvo aktu prasības šajā jomā.

Informatīvās sistēmas izmantošana ļauj ātri apmainīties ar informāciju, taču neaizstāj nepieciešamību organizēt starpinstitucionālas sanāksmes sarežģītu individuālu gadījumu risināšanai.

¹⁶ [Latvijas Republikas tiesībsarga 2018. gada ziņojums](#)

Individuāla gadījuma risināšanā var tikt piesaistīti dažādi valsts un pašvaldību institūciju speciālisti, proti tie, kuri pārzina konkrēto situāciju, savukārt, lai risinātu īpaši sarežģītus gadījumus un sniegtu priekšlikumus bērnu tiesību un interešu nodrošināšanā pašvaldības un valsts līmenī, pašvaldībā tiek veidota sadarbības grupa. Sadarbības grupas kompetencē ietilpst:

- individuālu gadījumu izskatīšana saistībā ar iespējamiem bērna tiesību pārkāpumiem, ja ir nepieciešama ātra rīcība un vairāku institūciju sadarbība, kā arī ja radušos situāciju nav iespējams atrisināt vienas institūcijas ietvaros vai nav to izdevies atrisināt ilgstošā laikposmā;
- situācijas analīze bērnu tiesību aizsardzības jomā un priekšlikumu iesniegšana pašvaldībai bērnu tiesību aizsardzības programmas izstrādei, tostarp par nepieciešamajiem pasākumiem institūciju sadarbības sistēmas pilnveidošanai un saskaņotai un koordinētai institūciju sadarbībai;
- priekšlikumu iesniegšana Labklājības ministrijai normatīvo aktu pilnveidei un sadarbības uzlabošanai bērnu tiesību aizsardzības jomā¹⁷.

Sadarbības grupas sastāvā obligāti iekļaujami pārstāvji no:

- pašvaldības policijas vai Valsts policijas, ja pašvaldība nav izveidojusi pašvaldības policiju vai nav deleģējusi pašvaldības policijas uzdevumus citai pašvaldībai;
- pašvaldības sociālā dienesta;
- pašvaldības izglītības pārvaldes vai izglītības speciālists;
- bāriņtiesas¹⁸.

¹⁷ [Ministru kabineta 2017. gada 12. septembra noteikumi Nr.545 "Noteikumi par institūciju sadarbību bērnu tiesību aizsardzībā"](#), 8.p.

¹⁸ [Ministru kabineta 2017. gada 12. septembra noteikumi Nr.545 "Noteikumi par institūciju sadarbību bērnu tiesību aizsardzībā"](#), 5.p.

Pēc sadarbības grupas locekļu iniciatīvas sadarbības grupā var pieaicināt pārstāvjus no:

- izglītības iestādēm;
- bērnu aprūpes iestādēm;
- ieslodzījuma vietām;
- pašvaldības pedagoģiski medicīniskās komisijas;
- pašvaldības administratīvās komisijas;
- Valsts probācijas dienesta;
- Valsts policijas;
- nevalstiskajām organizācijām¹⁹.

Pašvaldības domei, izstrādājot sadarbības grupas nolikumu, tajā būtu nepieciešams iekļaut informāciju gan par sadarbības grupas sastāvu, kompetenci, tiesībām, gan par darba organizāciju – tajā skaitā kārtību, kādā notiek informācijas apmaiņa starp sadarbības grupas locekļiem, kā tiek sagatavoti sēdē izskatāmie jautājumi, jānosaka par sadarbības grupas darba materiāltehnisko nodrošinājumu atbildīgā struktūrvienība vai darbinieks, ieteicams nolikumā iekļaut arī regulējumu par to, cik bieži sadarbības grupa par savu darbu atskaitās pašvaldības domei. Jāņem vērā, ka pašvaldības dome var veidot vairākas sadarbības grupas. Tādā gadījumā nolikumā katrai sadarbības grupai nosakāma sava darbības teritorija.

Lai sadarbības grupa varētu veikt strukturētu analīzi bērnu tiesību aizsardzības jomā un sagatavot kvalitatīvus priekšlikumus pašvaldībai bērnu tiesību aizsardzības programmas izstrādei, ieteicams izmantot rokasgrāmatas pirmajā sadaļā sniegto informāciju par būtiskiem rādītājiem bērnu tiesību aizsardzības jomā.

¹⁹ [Ministru kabineta 2017. gada 12. septembra noteikumi Nr.545 "Noteikumi par institūciju sadarbību bērnu tiesību aizsardzībā"](#), 6.p.

5. Labās prakses piemēri sociālo pakalpojumu nodrošināšanā ģimenēm ar bērniem

Ģimenes asistenta pakalpojums

Ģimenes asistenta pakalpojums ir viens no efektīvākajiem pakalpojumiem ģimenēm ar bērniem, kurās nav nodrošināti bērna pilnvērtīgai attīstībai labvēlīgi apstākļi.

[Rīgas domes Labklājības departamenta 06.02.2015. iekšējos noteikumos Nr.3 "Ģimenes asistenta pakalpojuma saņemšanas kārtība Rīgas pilsētas pašvaldībā"](#) sniegts šāds pakalpojuma un tā sniedzēja terminu skaidrojums:

Ģimenes asistenta pakalpojums – sociālais pakalpojums, kura ietvaros personai (ģimenei) atbilstoši personas (ģimenes) vajadzībām saskaņā ar individuāli izstrādātu sociālās rehabilitācijas plānu tiek nodrošināts atbalsts un palīdzība mājokļa, nodarbinātības, izglītības, atkarības, veselības problēmu risināšanā, sociālo un sadzīves prasmju attīstīšanā, kā arī bērnu aprūpē un audzināšanā;

Ģimenes asistents – persona, kura ieguvusi augstāko izglītību sociālajā darbā, sociālās aprūpes vai sociālās rehabilitācijas jomā, augstāko izglītību pedagoģijā vai psiholoģijā vai profesionālo vidējo izglītību sociālās aprūpes vai veselības aprūpes jomā.

Pakalpojuma apjoms un saturs tiek plānots, balstoties uz risku novērtējuma rezultātiem atbilstoši katras ģimenes individuālajai situācijai un vajadzībām. Visbiežāk tas ietver atbalstu un palīdzību šādu problēmu risināšanā:

- mājoklis,
- nodarbinātība,
- izglītība,
- budžeta plānošana,
- atkarības problēmas,
- veselība,

- sociālās prasmes - saskarsme un komunikācija ar fiziskām un juridiskām personām, spēja noformulēt vajadzības, orientēšanās sociālajā vidē, spēja izmantot resursus, iesaistīšanās sociālās aktivitātēs,
- pašaprūpes prasmes,
- sadzīves prasmes,
- bērna aprūpes, t.sk. audzināšanas prasmes.

Atbalsts un palīdzība bērna aprūpes, t.sk. audzināšanas prasmju attīstīšanā un uzlabošanā atbilstoši ģimenes vajadzībām var ietvert:

- vecāku prasmju attīstīšanu sekot bērna darbībām, rotaļāties ar bērnu, ņemot vērā bērna attīstības vajadzības, atbalstīt bērna mācību procesu, izzināt un kontrolēt bērnu ārpuskolas aktivitātes, palīdzību attīstīt bērna prasmi uzmanības koncentrēšanā;
- vecāku prasmju attīstīšanu attiecībā uz bērna ēdināšanu, gulēšanu un tualetes lietošanu;
- atbalstu un palīdzību bērna kopšanas un higiēnas nodrošināšanā, veicinot vecāka izpratni par pareizu higiēnas ievērošanu un bērna kopšanu;
- vecāku izglītošanu par pozitīvas disciplīnas metodēm, sarunām ar bērniem un robežu noteikšanu;
- atbalstu un asistēšanu vecākiem saistībā ar bērnu veselības aprūpi - ģimenes ārsta apmeklējumiem, potēšanas nepieciešamību, pirmās palīdzības aptieciņu mājās un prasmēm sniegt bērnam nepieciešamo palīdzību saaukstēšanās gadījumos, sasišanās gadījumos, izpratnes veicināšanu par rīcību bērnu saslimšanas situācijā;
- informācijas sniegšanu vecākiem, kas saistās ar viņa bērna attīstību konkrētajā vecumposmā, vecāku izglītojošo materiālu lasīšanas veicināšanu un pārrunāšanu.

Ģimenes asistents darba procesā regulāri sadarbojas ar sociālā dienesta sociālo darbinieku – lai informētu par sasniegto sadarbībā ar ģimeni un vienotos par turpmāk veicamajiem uzdevumiem.

Ģimenes asistenta pakalpojumu pašvaldības sociālais dienests var nodrošināt, pieņemot darbā ģimenes asistentus vai arī slēdzot līgumu ar citiem pakalpojuma sniedzējiem.

Informācija par Lielvārdes novada pieredzi, nodrošinot ģimenes asistenta pakalpojumus atrodama:

http://www.sif.gov.lv/nodevumi/nodevumi/6288/metodiskais_materials.pdf.

Nevalstiskās organizācijas, kas piedāvā ģimenes asistenta pakalpojumus:

- Nodibinājums “[Sociālo pakalpojumu aģentūra](#)”
- Biedrība “[Latvijas Samariešu apvienība](#)”
- Biedrība “[Svētā Jāņa palīdzība](#)”
- Biedrība “[Rīgas pilsētas „Rūpju bērns”](#)”
- Biedrība “[Latvijas Sarkanais Krusts](#)”

Ģimenes atbalsta centrs

Lai nodrošinātu Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 11. panta 2. punktā noteikto sociālā dienesta uzdevumu sniegt sociālos pakalpojumus vai organizēt to sniegšanu ģimenēm ar bērniem, kurās ir bērna attīstībai nelabvēlīgi apstākļi, pašvaldība var veidot iestādi, kurā strādā dažādu jomu speciālisti - sociālie darbinieki, psihologi, sociālie pedagogi, pedagogi, sociālie rehabilitētāji u.c., vai arī slēgt līgumu par atbalsta pakalpojumu nodrošināšanu ģimenēm ar bērniem.

Pašvaldība, veidojot atbalsta centru ģimenēm ar bērniem, katrā konkrētā apdzīvotā vietā nosaka centra sniegto pakalpojumu apjomu un saturu atbilstoši iedzīvotāju vajadzībām.

Piemēram, Saldus pašvaldības izveidotajā ģimenes atbalsta dienas centrā tiek organizētas bezmaksas vecāku izglītojošās grupas šādās apmācību programmās:

- “Bērnu emocionālā audzināšana” (domāta vecākiem, kuriem ir bērni pirmsskolas vecumā);
- “Ceļvedis, audzinot pusaudzi” (domāta vecākiem, kuriem ir bērni pusaudža vecumā);
- “Bez pēriena, jeb kā ar mīlestību un cieņu audzināt bērnu” (grupā tiek runāts par pozitīvas disciplinēšanas metodēm).

Vecākiem tiek sniegtas individuālās konsultācijas bērnu audzināšanas jautājumos.

Ģimenes atbalsta dienas centrā ir izveidota rotaļistaba, kas paredzēta pirmsskolas vecuma bērniem. Reizi nedēļā notiek nodarbības māmiņām ar maziem bērniem. Šajās nodarbībās bērni piedalās dažādās radošās aktivitātēs, kā arī mācās draudzēties. Māmiņas savukārt sadraudzējas savā starpā, pārrunā nedēļas jaunumus, dalās pieredzē, tiekas ar speciālistiem. Pēcpusdienās pēc skolas centru apmeklē skolas vecuma bērni, lai saturīgi pavadītu brīvo laiku.

Pakalpojuma sniegšanu centrā nodrošina 2 sociālās pedagoģes un interešu izglītības skolotāja.

Atbalstu ģimenēm ar bērniem, kas dažādu iemeslu dēļ nonākušas grūtībās, nodrošina arī Latvijas SOS Bērnu ciematu asociācija, kas izveidojusi ģimeņu atbalsta centrus Rīgā, Bauskā un Valmierā.

Latvijas SOS Bērnu ciematu asociācijas ģimeņu stiprināšanas un atbalsta centru mērķis ir palīdzēt vecākiem uzņemt atbildību un rūpes par saviem bērniem, lai bērni nenonāktu ārpusģimenes aprūpes iestādēs, bet varētu augt viņiem vispiemērotākajā vidē – savā ģimenē. Centrā darbojas speciālistu komanda - sociālie darbinieki, sociālie rehabilitētāji, psihologi un citi speciālisti, kuri palīdz vecākiem saskatīt iespēju mainīt savu dzīvesveidu un mācīties uzņemt atbildību par saviem bērniem.

Centra piedāvātās aktivitātes - speciālistu konsultācijas, atbalsta grupas, arī vecāku un bērnu iesaiste dažādās brīvā laika pavadīšanas aktivitātēs.

Ģimeņu atbalsta centri sadarbību ar ģimeni uzsāk, ja:

- notikusi bērna pamešana novārtā,

- notikusi fiziska, emocionāla vai seksuāla vardarbība pret bērnu,
- dzīvesvieta rada apdraudējumu bērnam,
- ģimenē konstatēta nepietiekoša aprūpe vai audzināšana,
- bērnam konstatētas mācīšanās grūtības, ilgstoši skolas kavējumi,
- bērnam uzvedības problēmas sociālajā vidē, likumpārkāpumi,
- bērns tiek iesaistīts vecāku savstarpējos konfliktos.
- SOS ģimeņu atbalsta centra darbinieki ģimenēm sniedz šādu atbalstu:
- attīsta prasmes bērnu aprūpes un audzināšanas jautājumos,
- sadzīves apstākļu uzlabošanā,
- veselības un higiēnas jautājumu risināšanā,
- naudas līdzekļu vadībā – budžeta plānošana
- nodarbinātības jautājumu risināšanā,
- ģimenei nepieciešamo resursu piesaistē,
- brīvā laika saturīgā pavadīšanā.

Krīzes intervences komanda

Krīzes intervences komanda ir starpprofesionāļu komanda, kuras sastāvā tiek iekļauti sociālā darba speciālisti (sociālais darbinieks darbam ar ģimenēm un bērniem, sociālais rehabilitētājs), psihologs, nepieciešamības gadījumā atkarību speciālists, ģimenes asistents u.c.

Krīzes intervences pakalpojums nodrošina profesionālu psiholoģisko, sociālā darba speciālista un citu speciālistu palīdzību krīzes situācijā, nodrošinot personām iespēju saņemt individuālas psihologa konsultācijas, ar mērķi stabilizēt klienta psihoemocionālo stāvokli, uzlabot/attīstīt noteiktas prasmes, spējas, sniegt nepieciešamo psiholoģisko atbalstu un virzienu personas problēmu risināšanai un saskarsmes veicināšanai, savstarpējo attiecību ģimenē un ārpus tās uzlabošanai un stiprināšanai.

Starpprofesionāļu komandas piesaiste nodrošina intensīvu un daudzpusīgu atbalstu, kas ģimenei pieejams tās dzīvesvietā jebkurā diennakts laikā atbilstoši nepieciešamībai.

Lai saņemtu krīzes intervences pakalpojumu, ģimenei ir jāparaksta vienošanās par sadarbības uzsākšanu ar krīzes intervences komandu. Nākamais solis ir sociālā rehabilitācijas plāna sastādīšana, kurā atbilstoši sociālās rehabilitācijas mērķim un uzdevumiem, tiek plānotas veicamās aktivitātes. Komandas speciālistu iesaistīšanās nodrošina vecākiem reālu iespēju izpildīt rehabilitācijas plānā noteikto un risināt ģimenes problēmas.

Īpaši nozīmīga šāda pakalpojuma nodrošināšana ir ģimenēm, kurās bērniem ir risks nonākt ārpusģimenes aprūpē. Maksimāla resursu piesaiste vairāku mēnešu periodā veiksmīgas sadarbības ar ģimeni gadījumā var palīdzēt novērst nepieciešamību lemt par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem un bērnu ārpusģimenes aprūpi. Tāpat krīzes intervences komandas iesaistīšanās ir lietderīga gadījumos, kad vecākiem ar bāriņtiesas vienpersonisko lēmumu pārtrauktas bērna aizgādības tiesības vai bērns nogādāts drošā vidē, ja bāriņtiesa vai policija ir konstatējusi, ka bērns atrodas dzīvībai vai veselībai bīstamos apstākļos.

Krīzes intervences komandas darba efektivitāti apstiprina fakts, ka Rīgas pilsētā krīzes intervences pakalpojumu 2018. gadā saņēma 10 ģimenes, kurās, auga 17 bērni. Pateicoties krīzes intervences pakalpojumam, 14 no 17 bērniem tika saglabāta iespēja augt ģimenē²⁰.

Informācija par krīzes intervences pakalpojumu krīzes situācijā nonākušām ģimenēm atrodama:

<https://www.eriga.lv/ServiceCards/Default.aspx?cardExternalId=RD009953AJ0010>.

²⁰ Rīgas domes Labklājības departamenta gadagrāmata "Sociālā sistēma un veselības aprūpe Rīgā 2018.gadā", pieejams: http://www.ld.riga.lv/files/Gadagramatas/Gada_gramata_2018_GALS.pdf.